

Władysław
Tatarkiewicz

Apie laimę

*Iš lenkų kalbos vertė
Vyturys Jarutis*

Antrasis leidimas

Mokslo ir enciklopedijų
leidybos centras
Vilnius 2016

Versta iš:
Władysław Tatarkiewicz,
O szczęściu,
Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012

Išleista pagal susitarimą
su Lenkijos mokslo leidykla PWN

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma,
viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių
tinklais internete, platinti jo kopijas – parduoti, nuomoti,
teikti panaudai, be autoriaus sutikimo išleisti ir versti.
Taip pat draudžiama šį kūrinį, esantį bibliotekose,
mokymo įstaigose, muziejuose arba archyvuose,
viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių
tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

© Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa, 1962
© Wydawnictwo Naukowe PWN SA, Warszawa, 2003
© Vyturys Jarutis, vertimas, 2015, 2016
© Albertas Broga, apipavidalinimas, 2015, 2016
© Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015, 2016

ISBN 978-5-420-01763-0

UDK 17.036.1

Ta277

Turiny

Palydimasis žodis / 9
Pirmojo ir antrojo leidimų pratarmė / 13
Trečiojo leidimo pratarmė / 18
<i>I skyrius</i>
Ketrios laimės sąvokos / 19
<i>II skyrius</i>
Laimės apibrėžimas / 29
<i>III skyrius</i>
Laimės sąvoka ir jos skirtybės / 38
<i>IV skyrius</i>
Laimės sąvokos raida / 48
<i>V skyrius</i>
Malonumai ir laimė / 58
<i>VI skyrius</i>
Laimė ir nelaimė / 77
<i>VII skyrius</i>
Malonumai / 91
<i>VIII skyrius</i>
Kančia / 105
<i>IX skyrius</i>
Maži malonumai / 119
<i>X skyrius</i>
Numatoma ir faktinė laimė / 135
<i>XI skyrius</i>
Laimė ir psichikos sveikata / 151
<i>XII skyrius</i>
Laimė ir pasaulis / 158

<i>XIII skyrius</i>	
Laimė ir laikas /	172
<i>XIV skyrius</i>	
Kliūtys, trukdančios laimei /	182
<i>XV skyrius</i>	
Laimės veiksniai /	196
<i>XVI skyrius</i>	
Laimės šaltiniai /	212
<i>XVII skyrius</i>	
Žmogaus charakteris ir jo laimė /	225
<i>XVIII skyrius</i>	
Draudimai laimingiesiems /	241
<i>XIX skyrius</i>	
Priesakai laimingiesiems /	255
<i>XX skyrius</i>	
Laimės pasiekiamumas /	268
<i>XXI skyrius</i>	
Netikėjimas laime /	291
<i>XXII skyrius</i>	
Laimė utopijose /	313
<i>XXIII skyrius</i>	
Laimės siekimas /	328
<i>XXIV skyrius</i>	
Hedonizmas ir eudemonizmas /	351
<i>XXV skyrius</i>	
Laimės pareiga ir teisė į laimę /	372
Asmenų rodyklė /	393

II skyrius

Laimės apibrėžimas

Laimė – tai pasitenkinimas
savo gyvenimu apskritai¹.

H. Rashdall, *The Theory of
the Good and Evil*

Tai, ką norime čia pavadinti „laimė“ ir kas nesutampa nei su „sėkme“, nei su „dideliu džiaugsmu“, nei su „didžiausių gėrybių turėjimu“, dabar kaip tik ir apibrėšime. Tai turėtų būti ne laisvai sukonstruotas apibrėžimas, o atitinkantis tai, kas žmonių kalboje iš tikrųjų yra vadinama laime.

Laimė šia prasme yra tam tikras pasitenkinimas. Pasitenkinimas yra jos *genus*, tačiau reikia pridėti *differentia specifica*; laimės apibrėžimas tiesiog kaip pasitenkinimo būtų pernelyg platus. Nes, nors kiekviena laimė yra pasitenkinimas, ne kiekvienas pasitenkinimas vis dėlto yra laimė.

Pasitenkinimas paskirais dalykais, net labai svarbiais – sveikata ar ramia sąžine, pasisekimu ar pareigomis – dar nėra laimė, jeigu jo nelydi kitoks pasitenkinimas. Laimėi reikalingas pasitenkinimas gyvenimu apskritai, arba gyvenimo visuma.

Toliau: tie, kurie yra patenkinti, tačiau tik sąlyginai patenkinti, irgi nepavadins savęs laimingais. Pasakys, kaip tas Farrère'o herojus, ramiai ir pasiturimai, tačiau nuobodžiai gyvenantis kolonijose: „Esu patenkintas, bet laimingas nesu.“ Pasitenkinimas yra laimė tik tuomet, kai tai yra pilnutinis pasitenkinimas.

Ir pagaliau, net pilnutinis pasitenkinimas gyvenimu nelemia laimės, jei jis tėra laikinas. Jei tokio užtektų laimei, tai bemaž visi pasaulyje būtų laimingi, nes nėra žmogaus, kuris kokią akimirką nebūtų buvęs patenkintas gyvenimu. Tačiau – kaip rašė Aristotelis – „viena kregždė dar ne pavasaris, taip pat ir viena diena. Panašiai nepadarys žmogaus laimingo viena diena ar trumpas laiko tarpas.“² Laimė yra suprantama kaip pastovus pasitenkinimas.

¹ Iš anglų k. vertė Karolis Broga.

² Aristotelis, *Nikomacho etika*, I, 7.

Atsižvelgiant į tai, laimę derėtų apibrėžti kaip pilnutinį ir pastovų pasitenkinimą gyvenimo visuma. Jau Kantas atkreipė dėmesį į šias tris sąlygas apibrėždamas laimę (*Glückseligkeit*) kaip visų mūsų polinkių patenkinimą – ir pagal jų dydį (*Extencion*), ir pagal intensyvumą (*Intension*), ir pagal trukmę (*Protension*)³.

Pilnutinis, pastovus pasitenkinimas gyvenimo visuma – tai labai aukštas laimės matmuo, laimės idealo matmuo. Tokios laimės, kuri būtų pilnutinė, pastovi, absoliuti, be išlygų, be išimčių, be pertraukų, negalima tikėtis tomis sąlygomis, kuriomis gyvena žmogus. Nes nėra žmogaus, netgi tarp tų, kuriuos laikome laimingiausiais, kuris būtų patenkintas be išlygų, be išimčių arba be pertraukų.

Taigi, viena vertus, reikalaujame iš laimės pilnutinio, pastovaus pasitenkinimo gyvenimo visuma, o, kita vertus, matome, kad tokio pasitenkinimo tikrovėje nebūna. Tačiau šį keblumą galima išspręsti. Reikia tik atskirti laimės idealą nuo realios laimės. Kalbant apie laimės idealą, jį galima apibūdinti kaip pilnutinį, absoliutų ir pastovų pasitenkinimą. Kas kita yra reali laimė. Tačiau ir jai galima taikyti tą patį apibrėžimą, skirtumas tik toks, kad ją nusakantys terminai – pilnatvė, visuma ir pastovumas – bus kitaip interpretuojami. Tai yra – suprantami aproksimuotai. Pateiktąjį laimės apibrėžimą reikia laikyti aukščiausiu matmeiniu, idealiu laimės maksimumu. Ir tarti, kad laimingas esąs jau tas, kuris prie šio idealo, prie šio maksimumo priartėja.

1. Laimė turi būti pasitenkinimas gyvenimo visuma. Tai didžiulis reikalavimas. Tačiau džiaugdamiesi gyvenimo smulkmenomis, pasitenkinimą galime iš esmės perkelti į gyvenimo visumą. Nors sąmonės centre yra tik vienas gyvenimo fragmentas, pasitenkinimas juo išplinta į visumą. Džiaugdamasis savo pasisekimu arba meile, tam tikra prasme, netiesiogiai, žmogus džiaugiasi gyvenimu.

Net sėkmingiausiai susiklostęs gyvenimas turi savų trūkumų. O šie trūkumai gyvenime yra ne tik neišvengiami, bet ir reikalingi, nes pakelia jo vertę: kančios reikia tam, kad vėliau patirtume malonumą, lygiai taip, nepatyrę alkio, stipriai nepajustume valgymo malonumo, o be

³ Cituota pagal: L. Maire, *Conditions du Bonheur*, „Rencontres Internationales de Genève“, 1961.

kovos – pergalės malonumo. Esama taip pat trūkumų, kurie kamuoja nesmarkiai, esama tokių, apie kuriuos pamirštame, ir galop pasitenkinimas gyvenimo dalimi kai kada būna išgyvenamas kaip pasitenkinimas jo visuma.

2. Panašiai pasakytina ir apie kitą dalyką – apie laimę kaip pastovų pasitenkinimą. Žmogus negali džiaugtis nuolat, ypač „džiaugtis gyvenimu“. Tiesiog todėl, kad negali nuolat „galvoti apie savo gyvenimą“, tai pernelyg abstrakti mintis, kad būtų kasdien mąstoma. Ir vis dėlto ne vienas pasakys, kad yra pastoviai patenkintas gyvenimu; užtenka, kad visada, kai pagalvoja ir susimąsto apie savo gyvenimą, jaučia ir vertina jį teigiamai; visada, kai klausia savęs, ar yra patenkintas gyvenimu, atsako sau – taip. Ir to užtenka, kad tartume jį esant pastoviai patenkintą gyvenimu. Nėra būtina, kad laimingas žmogus sau nuolat kartotu: ak, koks aš patenkintas gyvenimu, koks aš laimingas. Jis patenkintas ne tik tada, kai apie savo pasitenkinimą galvoja ir jį įsisąmonina. Juk, pavyzdžiui, turtingas žmogus yra turtingas ne tik tada, kai skaičiuoja savo pinigus. Argi tas, kas liaujasi galvojęs apie savo laimę, liaujasi dėl to buvęs laimingas? Užtenka, kad būtų ja patenkintas, kai apie ją susimąsto. Štai pasakose laimingiausi būna tie, kurie mažiausiai galvoja apie savo laimę.

Nenutrūkstama maloni būseną yra svetima žmogaus psichikai. Malonumas, kuris nuolat tęsiasi, tampa nemalonumu. Tiksliau sakant, malonumą teikiantis dalykas, jei trunka ilgiau, darosi nebeįdomus ir net nemalonus, nes ima varyti nuobodulį ir varginti. Kad žmogus galėtų jausti malonumą, juolab jausti intensyviai, reikalingi malonumo intervalai. Nors nepatenkinti norai kelia apmaudą, teisybę vis dėlto sako Baltasaro Graciáno maksima: „Reikia visada ko nors norėti, kad nebūtum nelaimingas, kai esi laimingas.“⁴

⁴ B. Gracián, *Oraculo manual y arte de prudentia*, Madrid, 1653 (lenkiškas vertimas St. Łośio, *Wyrocznia podręczna*, 1949). Beveik pažodžiui pakartota – Helvétius, *De l'homme*, p. 432: „Pour être heureux, il faut qu'il manque toujours quelque chose à notre félicité“; (plg. su lenkišku vertimu: J. Legowicz, *O człowieku, jego zdolnościach umysłowych...*). Panašiai Stendhal, *De l'amour*, 1822 (lenkiškas vertimas T. Żeleńskio, *O miłości*, 1957): „Sielai nuobodu viskas, kas monotoniška, net tobula laimė.“ Arba H. Balzac, *Fizjologia małżeństw* (lenkiškas vertimas T. Żeleńskio, 1963), t. 2: „Žmogui nusibosta viskas, net giliausi jausmai.“

3. Trečia laimės savybė – tai pilnutinis pasitenkinimas gyvenimu. Žmogaus psichika yra taip sukonstruota, kad vieni išgyvenimai tik praslysta pro sąmonę, nepalikdami joje pėdsakų, o kiti persmelkia ją visą ir išpaudžia žymę į visa tai, kas tuo metu sąmonėje vyksta ir kas vyks vėliau. Anie išgyvenimai lieka paviršiuje, šie panyra giliau į sąmonę. Tai štai, laimė yra tik toks pasitenkinimas, kuriam būdinga gelmė. Tačiau kad ją patirtume, reikia, kad gyvenimo tėkmė apskritai būtų gilesnė. Paviršutiniai išgyvenimai, net ir maloniausi, nesuteikia pilnutinio pasitenkinimo, jiems tinka tai, ką pastebėjo anglų filosofas Bosanquetas: „didesnis malonumų kiekis dažnai gali suteikti mažesni pasitenkinimą“⁵.

Žmogaus, kuris gyvena gilesnį gyvenimą, sąmonę kančia paliečia taip pat giliai, kaip ir pasitenkinimas, todėl jo likimas svyruoja tarp laimės ir nelaimės. Kiti žmonės gyvena anapus šių kategorijų, jų gyvenimas būna malonus arba nemalonus, tačiau nebūna nei laimingas, nei nelaimingas.

Niekas negyvena nuolatinio gilaus savo sąmonės gyvenimo. Ištisis dienas ir mėnesius sąmonė būna užimta kasdieniais, giliau nesiekiančiais dalykais. Laimėi tereikia, kad retkarčiais pasireikštų gilesnė gyvenimo tėkmė.

4. Pagaliau reikia teisingai suprasti ir pačią pasitenkinimo sąvoką, būtent, tai, ką vadiname pasitenkinimu, turi ne tik emocinį, bet ir intelektualinį sandą – kas yra patenkintas, tas ne tik džiaugiasi, bet ir teigiamai vertina tai, dėl ko yra patenkintas. Kaip tik todėl laimė apibrėžiama kaip pasitenkinimas, nes yra tokia pat dvilypė. Anglų rašytojas J. B. Priestley netgi sako, kad jos teritorija driekiasi tarp ekstazės ir pritarimo. Ją sudaro, nors skirtingomis proporcijomis, karštas svaigulys ir šaltas pripažinimas⁶.

⁵ B. Bosanquet, *Hedonism among Idealists*, „Mind“, 1903, p. 224: „We must admit... at least the possibility, that greater quantity of pleasure, so far as the phrase has a meaning, might often go with the less complete satisfaction. All satisfaction must be pleasurable; but it is a misinterpretation of the appearances to say that the fuller satisfaction is the more pleasurable. It is conceivable, that pleasure should be a concomitant of satisfaction – which I take to be synonymous with happiness – without being proportional to it.“

⁶ J. B. Priestley, *What is Happiness*, autorių kolektyvas, N. York, 1939.

Šis pasitenkinimo elementų dvilypumas leidžia suprasti tuos žmones, kurie sako, kad yra patenkinti gyvenimu, bet nėra laimingi. Tai tie, kuriuose išsiskyrė šie du paprasti pasitenkinimo elementai: emocinis ir intelektualinis, gyvenimo malonumo pajautimas ir jo vertės pripažinimas.

5. Laimės apibrėžime dar figūruoja terminas, kuris, nors kiekvienam atrodo suprantamas, taip pat reikalauja paaiškinimo. Tai terminas „gyvenimas“.

Žmogaus „gyvenimas“, pirma, gali reikšti ne daugiau nei biologinį procesą, vykstantį jo organizme nuo gimimo iki mirties. Suprantama, ne apie tokią reikšmę kalbame, kai sakome, kad esame „patenkinti“ gyvenimu. Antra, „gyvenimas“ taip pat gali reikšti ne daugiau nei psichologinį procesą, vykstantį žmogaus sąmonėje, visumą suvokimų, vaizdinių, jausmų, nuomonių, siekių, kurie nuo gimimo iki mirties perėjo per jo sąmonę. Tačiau ne šia reikšme kalbame apie pasitenkinimą gyvenimu.

Esama dar trečios reikšmės, pagal kuria žmogaus „gyvenimas“ yra ne daugiau nei visuma visų procesų, kuriuose jis dalyvavo ir į kuriuos reagavo nuo gimimo iki mirties. Dažniausiai būtent šia reikšme sakome, kad laimingas žmogus yra patenkintas gyvenimu. Šitai suprantamas gyvenimas yra visuma įvykių, vykstančių ne tik jo psichofizinės asmenybės viduje, bet ir išorėje. Netgi įvykių, kuriuose jis dalyvavo pasyviai: žmogaus gyvenimas, be visa ko, apima gydytojo diagnozę, kuri išgelbėjo jo sveikatą, ir institucijos sprendimą, kuriuo jis buvo paskirtas į pareigas, ir karą, kuriame jis nė nekariavo, bet kuris sunaikino jo turtą, ir pasirodžiusią knygą, kuri paveikė jo pažiūras, ir kito žmogaus mirtį, dėl kurios jį apėmė liūdesys. „Mano“ ir „svetimo“ gyvenimo priešprieša čia nėra ryški. „Mano“ gyvenimas yra kaip „mano“ miestas arba „mano“ tėvynė – daugių daugiausia tik dalis jo priklauso išimtinai man. Mano laimė yra pasitenkinimas mano gyvenimu, tačiau mano gyvenimas turi daug bendrų elementų su kitų žmonių gyvenimu.

Kad žmogus galėtų būti patenkintas gyvenimu, viena iš svarbiausių sąlygų yra įsitikinimas, kad gyvenimas turi tam tikrą prasmę, tam tikrą vertę. Tačiau ši vertė nebūtinai turi būti susijusi su jo paties asmeniu, ji gali taip pat glūdėti dalykuose, su kuriais jis susiduria, įvykiuose, kurių jis tėra dalyvis.

6. Atrodytų, kad pilnutinis ir pastovus pasitenkinimas gyvenimu pakankamai išskiria laimę. Vis dėlto esama atvejų, kai jo nevadiname laime. Taip būna tuomet, kai gyvenimas, kuriuo pats žmogus yra patenkintas, žiūrintiems iš šalies neatrodo trokštamas ir nenorėtume būti jo vietoje – tokio gyvenimo nepavadinsime laime. Ryškiausiai tai matyti klinikiniais atvejais: sergant kai kuriomis ligomis, ypač kai kurių rūšių paralyžiumi, ligonis jaučia nuolatinę euforiją, yra patenkintas viskuo. Tačiau matydami paralitiko laimę, dauguma žmonių tartų: tokio pasitenkinimo netrokštu. Tai gi būseną, kurios nelinkime sau, negali būti laimė. Mat laimės sąvokoje glūdi pirmiausia tai, kad ji yra teigiamas ir pagedaujamas dalykas. Ne veltui Baldwinas, apibrėždamas laimę savo filosofijos žodyne, į pirmą vietą iškėlė, kad tai „trokštama“ būseną, ir tik į antrą, kad tai „iš esmės maloni“ būseną⁷.

Todėl laimės apibrėžimą būtina papildyti dar viena savybe: kad laimė yra pagrįstas pasitenkinimas. Tuomet paralitiko euforija atsidurs už laimės ribų, nes tai pasitenkinimas, kuris neturi pagrindo.

Tai, kad iliuzinis pasitenkinimas nėra laimė, nereiškia, kad jis neturi vertės. Kas nepatyrė laimės, nori turėti bent jos iliuziją. Ir daug žmonių sąmoningai ją susikuria. Esama narkotikų, pavyzdžiui, opiumas, kurie, regis, teikia ne šiaip malonumą, bet pasitenkinimą pasauliu ir gyvenimu, tiesa, nepastovų ir nepagrįstą, tačiau pilnutinį ir absoliutų: apie tai rašo de Quincey, Baudelaire'as, Witkiewiczzius⁸. Kita priemonė, lengvesnė, mažiau žalinga ir dažniau naudojama, tai fantazijos. Vaizduotė kuria svajonėse gyvenimą, kuriame patenkinami poreikiai ir troškimai, ir – nors trumpą akimirką – pristelbia tikrovę ir teikia pasitenkinimą gyvenimu. Tačiau ir šitai yra laimės pakaitalas, o ne tikroji laimė.

Jeigu nemanome, kad iliuzija grindžiamas pasitenkinimas yra laimė, vadinasi, nelaikome jo grynai subjektyviu reiškiniu – subjektyvaus pajautimo ir pripažinimo nelaikome vieninteliu laimės matu.

⁷ J. M. Baldwin, *Dictionary of Philosophy and Psychology*, 1901–1905, art. *Happiness*: „[Happiness is]... a desirable and on the whole pleasurable condition of life.“

⁸ Th. de Quincey, *Confession d'un mangeur d'opium*, 1823; Ch. Baudelaire, *Les paradis artificiels*, 1860; St. I. Witkiewicz, *Narkotyki – Niemyte dusze*, 1975.

Apibrėžimas suformuluotas, nėra reikalo jį jį įtraukti dar kitų laimės savybių, pavyzdžiui, pabrėžti, kad ji yra „poreikių patenkinimas“, „troškimų išsipildymas“ arba „gyvenimo harmonija“. Visa tai tiesa, tačiau tai jau neįeina į apibrėžimą, tai sudaro laimės teoriją, tiksliau, laimės siekimo teoriją.

Čia pateiktas apibrėžimas reikalauja trijų išlygų.

1. Apibrėžiant laimę buvo keliamas uždavinys rekonstruoti normaliai vartojamą sąvoką. Tačiau išaiškėjo, kad šio uždavinio tiksliai įvykdyti apskritai neįmanoma, nes terminas „laimė“ yra daugiareikšmis. Buvo pasielgta kitaip: palikta viena iš žinomų laimės sąvokų, kitų atsisakant. Laimės apibrėžimas suformuluotas neperžengiant to, kas priimta šneka-mojoje kalboje, tačiau laisvai renkantis iš jos išteklių.

2. Apibrėžiant laimę buvo keliamas uždavinys apibrėžti realios laimės sąvoką, tokios, kurią gali patirti ir patiria žmonės. Išaiškėjo ypatingas dalykas: lengviau yra apibūdinti idealią laimę. Jai būdingos savybės yra išvardytos apibrėžime, pavyzdžiui, visuma, pastovumas, pilnatvė. Nebuvo galima pasielgti kitaip, nes mes nemokame išmatuoti, koks pasitenkinimo minimumas reikalingas laimei, tačiau įsivaizduojame maksimumą. Žinome laimės *terminus ad quem*, tačiau ne *terminus a quo*. Aiškesnis yra pats laimės idealas nei reali laimė. Taigi negalėdami apibrėžti realios laimės tiesiogiai, apibrėžiame ją netiesiogiai, ne pagal savybes, kurias ji turi, bet pagal tas, prie kurių ji priartėja. Tai, beje, gana įprasta situacija sąvokų pasaulyje, ypač etinių: apibrėžiama ideali sąvoka, o iš jos išvedama tinkama tikrovei.

3. Atrodė, kad laimę bus paprasta suprasti, jeigu apibrėšime ją kaip pasitenkinimą gyvenimu. Atrodė, kad galima ir reikia apibrėžti laimę subjektyviai. Tačiau išaiškėjo, kad laimė, išskirta grynai subjektyviu pagrindu, neatitinka to, kaip mes ją suvokiame. Jei laimės matas yra pasitenkinimas, subjektyvi būsena, tai ji vis dėlto turėtų būti objektyviai pagrįsta. Taigi, laimės sąvoka turi dvilypę prigimtį: subjektyviai objektyvią.

Esama trijų pagrindinių priežasčių, dėl kurių taip sunku apibrėžti laimės sąvoką: pirmiausia, dėl žodžio daugiareikšmiškumo, antra, todėl, kad apibrėžiama ideali laimė, ir tik netiesiogiai ir apytikriai apibrėžimas taikomas realiai laimei, ir trečia, todėl, kad tai dvilypė sąvoka, apimanti objektyvųjį elementą ir subjektyvųjį.

Dėl sąvokos dvilypumo galutinis apibrėžimas gali skambėti dvejai: laimė yra pastovus, pilnutinis ir pagrįstas pasitenkinimas gyvenimu. Arba: laimė yra gyvenimas, teikiantis pastovų, pilnutinį ir pagrįstą pasitenkinimą. Du apibrėžimai atsiranda dėl to, kad laimė esti dvipusis reiškiny. Tiksliau kalbant, pirmuoju atveju apibrėžiamas laimės potyris, antruoju – laimingas gyvenimas, tačiau viena yra neatsiejama nuo kito. Pagaliau tai formalus, kalbinis klausimas, kurią formuluotę vartosime. Pirmoji formuluotė, regis, labiau atitinka mūsų kalbą, tačiau tam, kuris sako: „buvau laimingas, bet to nežinojau“, labiau tinka antrasis nei pirmasis apibrėžimas.

Pridurkime: laimės reiškiniui apibrėžti galima surasti ir kitų formuluočių, pavyzdžiui, „laimė tai teigiamas gyvenimo balansas“. Ši formuluotė turi privalumą, mat ji pabrėžia ne laimės išimtinumo aspektą, bet teigiamų išgyvenimų persvarą, tačiau ji turi ir trūkumą, nes leidžia suprasti, kad galima apskaičiuoti laimę, nors iš tikrųjų ją tegalima patirti.

Kodėl taip sunku apibrėžti, kas yra laimė, kodėl bet kokie bandymai neatrodo visiškai geri? Priežasčių yra daug, vienos slypi pačioje apibrėžimo procedūroje, kitos – pačiame laimės reiškinyje.

A. Esama dviejų tipų apibrėžimų. Vienas – kai žodžiui suteikiama reikšmė: tai laisvas principas, procedūra iš esmės nekebli. Tačiau ne toks apibrėžimas reikalingas „laimei“: čia reikia nustatyti, kokia reikšmė šis žodis yra iš tikrųjų vartojamas. O mūsų kalboje žodžiai vartojami nesistemiškai, laisvai, kintamai. Nesiremiama priimtais apibrėžimais: suteikiamas pavadinimas kokiam nors daiktui A, paskui jis taikomas daiktui B, nes jis panašus į A, paskui – daiktui C, nes šis panašus į A, bet A ir C jau gali turėti nedaug bendro, ir tas, kuris nori šį pavadinimą apibrėžti, veltui ieško tų savybių, kurias turėtų visi juo įvardijami daiktai.

B. Sunkumai dar labiau padidėja, kai apibrėžiamas toks žodis kaip „laimė“. Jis turi tas keturias skirtingas reikšmes. O ta reikšmė, kuri buvo pasirinkta šių samprotavimų tema, jis žymi daugialypį, kintamą, neapibrėžtą reiškinį. Šis reiškinys yra dvipusis – subjektyvus ir objektyvus. Jo subjektyvioji pusė savo ruožtu yra dvejopa: susideda iš pajautimo ir vertinimo. Ir nėra kriterijaus, kada pajautimas ir vertinimas yra visapusiški, pakankamai pastovūs ir pakankamai pagrįsti, kad juos būtų galima pavadinti „laime“. Vienam, kad būtų laimingas, reikia mažiau, kitam

daugiau, o laimė to, kuris pasitenkina mažu, nėra nei mažiau laimė, nei mažesnė laimė už laimę to, kuris reikalauja iš gyvenimo daug.

Diletantas pasakytų: kam reikia apibrėžti „laimę“, juk kiekvienas žino, kas tai yra. Tačiau tai netiesa: dauguma žmonių vartoja šį žodį daugiareikšmiškai. Ne vienas logikas pasakytų: kam stengtis apibrėžti „laimę“, jei šis žodis, kaip ir dauguma žodžių, apskritai neturi apibrėžtos reikšmės, vartojamas syki vienaip, syki kitaip, tegul kiekvienas vartoja jį taip, kaip jam reikia. Šitai irgi netiesa. Žodis turi tam tikrą skaičių reikšmių, kurias galima ir reikia atskirti, kad vieni kitus suprastume.

Neatrodo, kad būtų įmanoma tiksliau apibrėžti laimę. Tiesą sakant, praktiškai tai nėra būtina. Nes tikslios žinios apie laimę, savo ar svetimą, galų gale nėra reikalingos: laimingi žmonės neregistruojami, laimingųjų statistikos nesudaromos, todėl nėra reikalo tiksliai rūšiuoti žmones šiuo atžvilgiu. O susikalbėti žmonės gali ir pasitelkdami mažiau tiksliai sąvokas.